

*Kustárné Almási
Zsuzsanna*

JÉZUS- ÁBRÁZOLÁSOK A GYERMEKBIBLIÁKBAN ÉS AZOK KATECHETIKAI VETÜLETEI

Bevezetés

Az ember természetes vágya, hogy a benne mélyen gyökerezőt valamilyen módon kifejezze. Ilyen mélyen levő, belső élmény a hit, az istenélmény is. Ezért a különféle vallások mindig is kihívást jelentettek a művészetek számára, abban az értelemben, hogy értékes és maradandó módon fejezzék ki a „szentet”, a lélek birodalmához tartozót, és megfoghatóvá tegyék a felfoghatatlant és a láthatatlant.

Az európai művészetre a görög mitológia mellett a keresztyénség volt a legnagyobb hatással. A keresztyénség „könyve”, a Biblia újra és újra megihlette és megihleti a művészeket, mégpedig úgy, hogy teljesen ellentétes erőket mozdít meg bennük: a tagadástól az elköteleződésig. Ezáltal műveik az Istenről való különféle, gyakran szélsőséges emberi állásfoglalásokról tanúskodnak. „A kép sohasem egyedül a vallás ügye volt, hanem mindig annak a társadalomnak az ügye is, amely a vallásban és a vallással fejezte ki magát.” – állapítja meg Hans Belting *Kép és kultusz* című művében. Ugyanitt fejt ki, hogy a képnek az európai kultúrában betöltött szerepét igen nehéz felbecsülni.¹

Az érdeklődés, illetve az érdekeltség azonban nem csupán a művészetek felőli belső igényként fogalmazódott meg, hiszen a teológia, az egyház is „használta” tanításához, miszsiójához a művészet kifejező erejét.

Mint általában a legszorosabb kapcsolatok, művészet és teológia viszonya sem volt felhőtlen. A felmerülő problémák nagy része abból adódott, hogy a keresztyén teológiában nem egyértelmű a képek használata, különösen kultikus értelemben véve, tehát sokszor a szakrális művészetek létjogosultsága kérdőjeleződött meg. A történelem folyamán ennek a viszonyoknak az értékelése először akkor merült

¹ BELTING, Hans: *Kép és kultusz*, Ford. SCHULCZ Katalin – SAJÓ Tamás, Budapest, Balassi Kiadó, 2000, 3, 9.

fel, amikor a keresztyének megépítették első templomaikat. A kérdés az volt, hogy szabad-e ezeket díszíteni. Abban általában véve megegyeztek, hogy istenszobrokat nem lehet készíteni, mert az kimerítené a bálványimádás fogalmát, de a képi ábrázolásokat tekintve megoszlottak a vélemények.

A képi ábrázolás problémájának gyökere az ószövetségi hagyományokra vezethető vissza, ahol egyértelműen tiltva van az Istennek, a transzcendensnek a kiábrázolása.² Nem lehet azonban kategorikusan kijelenteni, hogy a zsidóság vagy az Ószövetség művészetellenes lenne. Bár Isten figurális kiábrázolása tiltva van, de – talán éppen ennek ellensúlyozására – az Ószövetség szimbolikus képi utalásokban igen gazdag. Sőt bizonyos leíró részekből tudjuk, hogy a szakrális művészet, a szó eredeti értelmét tekintve, ugyancsak megjelenik. A szent, azaz az Istenhez tartozó, számára elkülönített eszközök, anyagok, tárgyak elkészítéséről, díszítéséről részletes leírásokat találhatunk.³

A keresztyénség alapvetően ezekből a hagyományokból táplálkozik teológiailag, tehát Istent láthatatlannak tekinti, és elvontan jeleníti meg: „Isten szeretet” (1Jn 4,16). Az inkarnáció ténye azonban lényegesen megváltoztatta az ábrázoláshoz való viszonyt: az, hogy Isten emberként lépett ebbe a világba, „szolgai formát vett fel, emberekhez hasonlóvá lett, és magatartásában is embernek bizonyult” (Fil 2,6-7), oldja a szigorú ószövetségi tiltást.

Krisztusnak mint Isten képmásának megjelenése ebben a világban bizonyos értelemben szabad utat nyitott az ábrázolásra, ugyanakkor számtalan teológiai vita forrásává is vált. Az újszövetségi témájú alkotások elsősorban Krisztusról szólnak, az Ő életének jeleneteit ábrázolják, vagy egyszerűen csak személyét jelenítik meg. Érthető ez, hiszen benne egyszerre volt jelen az isteni és az emberi valóság, így „reprezentánsává” vált mindannak, amit az ember az a transzcendensről, illetve a materiális világról gondol. Mivel külső megjelenéséről nincsenek pontos információink, ezért mindenkor megalkotja a maga krisztusképét, amely egyrészt a hagyományokhoz igazodik, másrészt törvényszerűen magán hordozza az adott korszak elképzeléseit, kifejezési formáit, világ-, ember- és istenképét.

E tanulmánynak nem célja a teológiai, dogmatikai érvek, illetve ellenérvek felsorakoztatása az Isten, a transzcendens kiábrázolása mellett vagy ellen. Sokkal inkább ember és kép viszonyára akar rákérdezni egy speciális területtel összefüggésben, illetve arra, hogy az általunk látott kép mennyire befolyásolhatja, alakíthatja a bennünk élő istenképet.

² A II. parancsolat kategorikusan tiltó álláspontra helyezkedik: „Ne csinálj magadnak semmiféle istenszobrot azoknak képmására, amik fenn az égben, lenn a földön, vagy a föld alatt a vízben vannak. Ne imádd, és ne tiszteld azokat, mert én az Úr, a te Istened, féltőn szerető Isten vagyok.” (5Móz 5,8-10)

³ Pl. 2Móz 25, 26, 27, 28.

Lelki folyamatok a képek befogadásánál és értelmezésénél

„Az ember bizonyára nem csupán fogalmakból és eszmékből él, hanem minden olyan képből, amely fiatalságtól kezdve mélyen beleívódott. És az ember hitét sem csak mondatok, dogmák és érvek éltetik, hanem minden olyan nagy kép, amely hitgizságként véssődött bele, és ami nemcsak az intellektust és az értelmes kritikái párbeszédet, hanem az ember képzelőerejét és érzelmeit is meg tudja mozgatni. A hit csak egyik fele lenne a dolognak, ha csupán az ész és értelmet szólítaná meg és nem az egész embert a szívével együtt.”⁴

Hans Küngnek ez a megállapítása az emberi hit mibenlétéről vet fel kérdéseket. Miből táplálkozik, mi motiválja, élteti: pusztán a ráció, intellektus vagy más belső forrás, lelki-szellemi réteg is? Nehéz erre a kérdésre választ adni, hiszen amikor hitről beszélünk, olyan személyes megtapasztalásokról van szó, amelyeket nehéz vizsgálat tárgyává tenni. Gyakorlatilag erre a következtetésre jutva állapítja meg Jung, hogy „vallási dolgokban, mint ismeretes, semmit sem lehet megérteni, amit az ember saját belsejében meg nem tapasztalt”.⁵

Mégis azt látjuk, hogy az embernek elemi vágya, hogy ezt a belső élményt valamilyen módon kifejezze, megfogalmazza, mások számára is „hozzáférhetővé” tegye. Talán ezért volt mindig is olyan fontos és sokszor kiélezett viszony művészet és teológia, művészet és vallás között. A kettő gyökerei ugyanis már ősidők óta összefonódnak, hiszen végső soron mindkettő ugyanazt a célt szolgálja: rámutatni arra a valóságra, ami a látszaton túl van, és mutatni az utat afelé.

Az egyházban hosszú évszázadokig a képek, a művészet jelentette a legfontosabb kommunikációs eszközt. A könyvnyomtatás előtti korszakban az emberek egyértelműen „művészeti” érdeklődésűek voltak, majd a könyvek által a tudomány került előtérbe. Ma azonban újra a vizualitásra építő eszközök, mint például számítógép, telefon, média stb. játsszák a főszerepet a kommunikációban. Újra előtérbe került a vizuális, művészi megközelítés, hiszen a mai ember a hétköznapokban is jelek, képek, ikonok segítségével igazodik el. A kép, a látvány tehát újra egyfajta tájékozódást, tanulást segítő eszközzé vált. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a rengeteg képi információ között nehéz hiteles és valódi tartalmakat is felmutatni tudó képre találni. Különösen nehéz olyan tartalom esetében, mint a vallás, ami bizonyos szempontból nagyon meghatározott, másrészt viszont ellenőrizhetetlenül szubjektív.

A Jézus-ábrázolások problematikája is éppen ebben rejlik, hiszen egyrészt dogmatikailag, történetileg erősen meghatározottak, másrészt Krisztus a „legbelsőbb önmagunk”,⁶ amit az ember újra és újra fel akar fedezni, és ki akar fejteni. Amikor tehát egy Krisztus-ábrázolást szemlélünk, hat ránk a korszak vizuális „nyelvezete”, a kul-

⁴ KÜNG, Hans: *Credo, Hiszek, Az Apostoli Hitvallás magyarázata kortársaknak*, Ford. TEKUS Ottó, München, R. Piper GmbH and Co.Kg., 1992, 16.

⁵ JUNG, Carl Gustav: *Gondolatok a vallásról és a keresztyénségről*, Ford. BODROG Miklós, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1996, 21.

⁶ Uo., 53.

turális meghatározottság, vallási hovatartozásunk és egy belső kép, amely legmélyről reflektál a látottakra.

A vizualitás alapvető emberi tulajdonságunk, aminek lényegét a képlátásban határozzák meg.⁷ „A képek nyelve egy »világnyelv«, egy univerzális nyelv – mondja Julius Schnorr von Carolsfeld –, lehetőség mindenki számára, aki lát.”⁸ A képek mindig információkat közölnek, és kommunikációs lehetőségeket hordoznak magukban. Ezek az információk azonban nem egyformán hatnak ránk, mivel nem egyforma a befogadó, illetve felfogó képességünk. A vizuális képességeinket azonban lehet fejleszteni, ki lehet művelni. A képek „olvasásának” megtanulása, az esztétikai ítélethozatal, a különböző információk befogadása tanulás, illetve fejlődés eredménye. Ennek vizsgálatára a pszichológia tudománya hivatott. A feltárt pszichológiai tények azonban segítségünkre lehetnek annak megértésében, hogy a minket ért környezeti, ezen belül vizuális és egyéb ingerek hatására hogyan alakul, változik az Isten-képünk. Fontos szempont lehet ez a vallásoktatásban, a fiatalok között végzett munkában, hiszen számukra a képi nyelv még sokkal intenzívebb, mint a felnőttek számára. Témánkat tekintve elmondható, hogy a gyermekek első találkozásai az egyházzal, a keresztyénséggel, Istennel, Krisztussal nem racionális, verbális úton történik, hanem inkább érzelmi síkon és különféle benyomások által. „Ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy a felnőtteknél újra és újra olyan elképzelésekbe ütközünk, amelyek még gyermekkorukban egy gyermekbiblia képeinek hatására alakultak ki.” – mondja Tschirch.⁹

Látnunk kell tehát, hogy egy-egy kép, ábrázolás milyen mélyen beívódik az ember tudatába, lelkébe. Jung is ilyesmiről beszél, amikor azt mondja, hogy „képeket és felfogásokat alkotunk magunknak, s valahányszor Istenről beszélek, mindig arra a képre gondolok, amelyet az emberek róla képeznek-képzelnének maguknak”.¹⁰

A képek befogadásának folyamatánál abból kell kiindulni, hogy mind a képalkotást, mind a képek megértését és befogadását mentális modellek irányítják. Ilyen értelemben beszélhetünk egy ún. „tudósító, informatív” (referentiell), valamint egy „kapcsolatteremtő” (kommunikatív) modellről, amelyek mindig két irányba mutatnak. Egyrészt a kép információjára („Mit látok?”), másrészt pedig a képi megjelenítésre („Miért így és miért nem másként ábrázoltak valamit?”) kérdeznek rá. A referenciális modell a képet a világ egy részéről szóló információként kezeli, és megkísérel a tapasztalatok segítségével a valóságnak megfeleltetni, „normalizálni”. A kommunikációs modellben azonban a kép úgy jelenik meg, mint aminek meghatározott célja és értelme van.

E két modellhez mindig kapcsolódik egy-egy értelmezési mód is: a referenciális modellhez az ún. „ökológiai”, a kommunikációshoz pedig az ún. „leíró” értelmezés. Az előző általában a látott képet összehasonlítja a reális világról való ismeretekkel,

⁷ BÁLVÁNYOS Huba – SÁNTA László: *Vizuális megismerés, vizuális kommunikáció*, Budapest, Balassi Kiadó, 1997, 10.

⁸ TSCHIRCH, Reinmar: *Bibel für Kinder, Die Kinderbibel in Kirche, Gemeinde, Schule und Familie*, Stuttgart – Berlin – Köln, Verlag W. Kohlhammer, 1995, 55.

⁹ Uo., 54.

¹⁰ JUNG: i. m., 36.

megfeleléseket keres, míg a másik a valóságról való ismeretek, valamint az alkotóról és annak koráról szóló ismeretek alapján megpróbálja felfedezni a kép különlegességeit.¹¹

Ezenkívül a képek befogadásának lelki folyamataihoz még további összetevők is hozzájárulnak. Elsősorban a képek motiváló, azaz érdeklődést felkeltő, illetve csökkentő feltételeire kell itt gondolnunk. „Bizonyos – mondja David E. Berlyne –, hogy nagymérvű kommunikáció zajlik a művészet segítségével... Széles körben vallott nézet, jóllehet több empirikus kutatást is lehetne végezni annak a nézetnek az igazolására, hogy az üzenet kommunikációja hatékonyabb, ha művészi eszköz közvetíti. De a művészet nem tud többet kommunikálni annál, mint, amit a művész érdemesnek gondol megnézni, meghallgatni, gondolni, érezni, vagy egy szóval kifejezve, a művész mit vél érdemesnek arra, hogy az emberek odafigyeljenek.”¹²

Motiváló erőről akkor beszélhetünk, ha egy kép szemlélésénél nem sikerülnek a „normalizáló” törekvéseink, hanem azt újszerűen és komplexen érzékeljük, és új felfedezéseket teszünk az adott témával kapcsolatban. Ezzel szemben, ha egy képet igénytelen alkotásnak tartunk, vagy már túl „jól ismert” információkat közöl, akkor ez a befogadás intenzitásának csökkenéséhez vezet.

Mindez tehát azt jelenti, hogy a képek befogadása, megértése, feldolgozása komplex folyamat. A művészetpszichológia többféle aspektusát is feltárja ennek, és azt mondja, hogy ahhoz, hogy átéljünk egy műalkotást, sok tényezőnek együttesen kell jelen lennie – s valójában ez is egy tanulási folyamat eredménye.

A képek az egyházon és a teológián belül mindig is különleges helyet foglaltak és foglalnak el. Egyrészt kultikus tisztelet övezheti a különféle képeket, másrészt a teljes elutasítást is kiválthatják. Belting így fogalmazza ezt meg: „A képek szerepe azokban a szimbolikus cselekvésekben nyilvánul meg, amelyekkel híveik és ellenzőik a hozzájuk való viszonyukat kifejezték, amióta csak léteztek képi alkotások. A képek alkalmasak arra, hogy közszemlére tegyék és tiszteljék, de arra is, hogy megsemmisítsék és meggyalázzák őket. Létrehozásuknak éppenséggel az a célja, hogy helyettesi minőségükben lehetőséget nyújtsanak arra, hogy az emberek lojalitásukat, vagy annak megtagadását kifejezzék.”¹³ Azt mondhatjuk tehát, hogy a különböző korszakokban keletkezett szakrális alkotások, ezen belül a Jézus-ábrázolások is, akár így, akár úgy, de mindenképpen hatással vannak az ember gondolkodásmódjára, világról, Istenről alkotott elképzeléseire. Akkor is, ha a templomokban megjelenő freskókról, oltárképekről, szentképekről, ikonokról beszélünk, de akkor is, ha a protestáns kiadású gyermekbibliákról, hittankönyvekről.

Amikor hatásról beszélünk, arra a pszichológia által is elismert érzelmi reakcióra gondolhatunk, amelyet egy jól megalkotott kép kiválthat. „Feltétlenül igaz, hogy a művészetnek az érzelemnevelő erejét Platón óta elismerik nyugaton, és legalább any-

¹¹ KALLOCH, Christina: *Bilddidaktische Perspektiven für den Religionsunterricht der Grundschule*, Holdenheim – Zürich – New York, Georg Olms Verlag, 1997, 51.

¹² BERLYNE, David E.: Az esztétikai kommunikáció érzelmi oldala, Ford. CSEPELI György, in HALÁSZ László (szerk.): *Művészetpszichológia*, Budapest, Gondolat, 1983, 514–542, 517.

¹³ BELTING: i. m., 1.

nyi ideje a fontosabb keleti kultúrák is vallják ezt a nézetet. De a legtöbb korban és a legtöbb helyen az volt az általános nézet, hogy a művészet érzelmeltő képessége felhasználható a vallási, politikai vagy etikai nézetekre vonatkozó hivatalosan jóváhagyott érzések belenevelésére, és a művészet feladata nem a művész egyéni érzéseinek kommunikációja.¹⁴ Egy másik megállapítás szerint pedig „egy adott műalkotás ábrázolhat eszmét, érzelmi állapotot, attitűdöt, jellemet, személyközi érintkezést, vagy a felsorolt elemek különböző kombinációit és mindegyik esetben a cél teljes életsorsok meglevenítése”.¹⁵

A képek tehát mindazt képviselik, amit az ember racionális, verbális síkon nem tud kifejezésre juttatni, ezért mint néző-befogadó belevetíti az adott műalkotásba a maga átélt életét.¹⁶ Az egyházi tanítások, dogmák, hitvallások nagyon sokszor racionális síkon nem felfoghatóak és nem átélhetőek, főleg gyermekek számára. A képek azonban segíthetnek ezeknek a nehéz tartalmaknak a befogadásában. „A kép keresztényen értelme végül is a »közép«, a »közvetítés«, és ez biztosítja a maga emberléptékével a társművészetek kapcsolatát is, ez ad kifejezetten keresztény jelleget a műalkotásoknak a mai világunkban is.”¹⁷

Hogyan látják a gyerekek a képeket? – Az esztétikai ítélet lépcsőfokai

A képek és az ábrázolt dolgok közötti hasonlóság felfedezése nem magától értetődő képességünk, hanem tanulási folyamat eredménye. Ha ugyanis olyan embereknek mutatunk különböző képeket, akik egy „kép nélküli” kultúrában nőttek fel, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy az ábrázolt dolgokat nem tudják az ismert, valós dolgokkal, tárgyakkal, személyekkel azonosítani.¹⁸ A kisgyermek számára is kezdetben a kép nem mint optikai jelenség érdekes, hanem inkább mint tárgy, ami megfogható, kézbe vagy szájba vehető. Egy csecsemőnek először meg kell tanulnia látni, a látott dolgokat szelektálni, rendezni, meg kell tanulnia a tekintetét irányítani, formákat, alakokat észlelni. Szinte elsőként az anya arcára reagál a csecsemő, mivel azzal kapcsolatban intenzív tapasztalatai vannak, később pedig hasonló módon reagál arra, ha egy maszkot vagy egy arcról készített rajzot mutatnak neki. Fontos lépcsőfok a képek felismerésében a saját személyünk felismerése, például a tükörben saját „képünk” észlelése.

A fejlődés során azonban a képeknek már nem csak a pusztá észlelése fontos, hanem az is, hogy tetszik-e vagy sem, érthető-e vagy sem. Parsons a *How We Understand Art* című könyvében az értékítélet öt lépcsőfokát különbözteti meg.¹⁹ Az első fázisban a gyerekek azokat a képeket részesítik előnyben, amelyek számukra ismert tárgyakat

¹⁴ BERLYNE: i. m., 517.

¹⁵ MOFFET, Louis A.: Műalkotások mint személyek: a művészetpszichológia új kutatási iránya, Ford. CSEPELI György, in HALÁSZ (szerk.): i. m., 412–420, 413.

¹⁶ Uo.

¹⁷ VANYÓ László: *Az Ars-Sacra Ars-Liturgika mint történeti probléma*, Olajág-Keresztény Művészeti Társaság, Hagyomány és korszerűség napjaink keresztény művészeti gondolkodásában című szimpózium, Budapest, Erdős Renée Ház, 1999.

¹⁸ TSCHIRCH: i. m., 55.

¹⁹ Lásd in KALLOCH: i. m., 60.

ábrázolnak, és amelyeken kedvenc színeik fordulnak elő. Mivel a színek szerepe nagyon domináns, ebben a korban még az absztrakt képeket is örömmel szemlélik. Ez a fázis körülbelül az óvodáskorra tehető (3–6 év).

A második lépcsőfok idején (kb. 9 éves korig) „a realizmus és szépség” játszik igen nagy szerepet. A kettő nem választható el egymástól, hiszen annál szebbnek tartanak egy képet, minél valóságosabb ábrázolást mutat.

A harmadik fázisban (kb. 13 éves korig) az expresszivitás kerül a középpontba, míg a negyedikben (13–18 év) a képek objektív minősége – formai, stilisztikai eszközök – nyújt segítséget a megértéshez. Végül, az ötödik szakasz az önálló ítélethozatal által jellemezhető. A fázisok, fejlődési szakaszok sorrendje nem cserélhető fel, és a különböző szintek nem ugorhatóak át, ugyanakkor a fejlődést lehet befolyásolni, esetleg gyorsítani, hiszen ha egy gyereknek már korán van lehetősége a művészettel találkozni, másként értékeli a képeket, mint az, akinek semmilyen kapcsolata nincs a műalkotásokkal.

A gyermekbibliák Jézus-ábrázolásainak teológiai és valláspedagógiai vonatkozásai

Nem könnyű feladat a gyermekbibliák Jézus-ábrázolásairól általánosságban beszélni, hiszen ma már számtalan gyermekbibliával, illetve gyermekeknek szóló bibliai kiadvánnyal találkozhatunk a könyvpiacra, amelyek műfajukat, stílusukat tekintve igen nagy változatosságot mutatnak. Egyvalami azonban közös bennük: a képi megjelenítés, aminek legfőbb szerepe az, hogy a maguk sajátos módján járuljanak hozzá a szöveg, a történetek megértéséhez. Ez a sajátos mód egyrészt azt jelenti, hogy a képek által ki lehet emelni a lehangsúlyosabb momentumot egy történetből, és ezáltal azt a mondanivaló magvaként rögzíteni. Másrészt egy jó illusztráció kiegészíthet egy történetet apró érdekességekkel, részletekkel: például a korabeli vidék, életmód, öltözet bemutatásával. Ezáltal a kép a történetet egy meghatározott kontextusba állítja, és háttér-információkat közöl annak jobb megértéséhez.

Jóllehet a képi megjelenítés a gyermekbibliák esetében szinte kritériumként van számontartva, mégsem ismerünk olyan alapelvet, amely ezeknek stílusát, határait megszabná. Ebből következik, hogy a mai kínálat átláthatatlan és szinte ellenőrizhetetlen. Különböző elképzelésekkel, teológiailag többé-kevésbé megalapozott állásfoglalásokkal, gyakran esztétikailag is kétes értékű ábrázolásokkal találkozhatunk. Természetesen mindez fokozottan érvényes a Jézus-ábrázolásokra. Ha azonban, ahogyan Hilde Rose-nau megfogalmazza, „a Jézus-kép [...] az egyház tulajdonképpeni Isten-képe”,²⁰ akkor különös jelentőségük van a gyermekbibliákban található Jézus-képeknek.

Míg a református teológia alapvetően tartózkodó, sőt inkább elutasító álláspontot képvisel a szakrális ábrázolásokkal kapcsolatban, addig azt láthatjuk, hogy a gyerekeknek szóló kiadványainkban ez nem vagy csak kevésbé játszik szerepet. Pedig a kérdés adott: szabad-e, kell-e Jézust ábrázolni? Van-e, lehet-e valláspedagógiai szerepe az ábrázolásoknak?

²⁰ Idézi TSCHIRCH: i. m., 67.

Jörg Zink egyértelműen nemmel válaszol erre a kérdésre, amikor a következőket mondja: „Egy »megfestett« Jézus útjába állhat a gyermek alakuló fantáziájának. A Jézusról alkotott képünknek ugyanis gyermekkorunktól kezdve velünk együtt kell felnőnie, és végül nem egy »gyerekes« Jézust mutatnia, hanem egy felnőttet, aki a felnőttek megváltozott látásmódja számára is közöl valamit létéről.”²¹ Ezen kívül még két másik érvt is felhoz állítása mellett: egyrészt azt, hogy arról nem tudhatunk semmit, hogy nézett ki Jézus valójában, másrészt pedig úgy véli, hogy a történetek sokkal „hatásosabbak” a képeknél. Tschirch ezzel szemben azt állítja, hogy a gyermeki fantázia nem a semmiből fejlődik ki, hanem szükséges hozzá bizonyos ösztönzés, és még ha megtagadnánk is a Jézus-ábrázolásokat a gyermekbibliáktól, akkor sem marad azok helye üresen a gyerekek számára. Találkoznak ugyanis máshol, más formában Jézus-ábrázolásokkal. „Egy szempontból azonban igaza van Zink-nek: a gyerekeknek a sokféle Jézus-ábrázolás helyett egy típust kellene magukban rögzíteni.”²²

A Jézus-ábrázolások pusztá negligálása tehát nem vezet megoldásra, ugyanakkor az sem helyes, ha meggondolatlanul, teológiai, művészeti, pszichológiai ismeretek nélkül, naiv elfogulatlansággal, a „gyerekek kedvéért” rossz képeknek adunk helyet a gyermekbibliákban. Vannak ugyanis nem elfogadható illusztrációk, amelyek Jézus személyét lealacsonyítják, vagy éppen ellenkezőleg: idealizálják.

Az ilyen szélsőséges ábrázolásmódok általában arra a teológiai problémára vezethetők vissza, amellyel a művészeknek újra és újra szembesülniük kell. Jézus ábrázolása ugyanis mindig kettős feladatot rejt magába. Ő ugyanis „Isten Örök Fia, aki igaz és örök Isten és az marad, Szűz Máriának testéből és véréből a Szentlélek munkája által valóságos emberi természetet öltött magára avégett, hogy Dávidnak valóságos magva is legyen, aki atyafiaihoz mindenben hasonlatos, kivéve a bűnt”.²³

Egyrészt tehát a történeti, ember Jézust kell megjeleníteni, másrészt viszont láthatóvá kell tenni személyének önmagán túlmutató jelentőségét is. Nem könnyű feladat mindezt a gyerekek számára hozzáférhetővé tenni, illetve képekben kifejezni. Talán ezért jellemző az, hogy a gyermekbibliákban általában az egyik vagy a másik természet hangsúlyozása kerül előtérbe. Gyakran találkozhatunk olyan ábrázolásokkal, amelyek Jézus isteni származását emelik ki, úgy, hogy ember volta többé nem érzékelhető. Ez a fajta megjelenítés a hagyományokat, különösen az ókeresztyén egyház szimbolikáját tükrözik vissza: pl. aranyozott nimbusz, fehér ruha, tanító-áldó jobb kéz, dicsőséggel teli arckifejezés, komoly, hangsúlyos szemek stb. Ezekben a képeken Krisztus tartása méltósággteljes, érzelmektől mentes, és nemigen vannak individuális vonásai.

A hozzáértő felnőtt szemlélő talán rendelkezik annyi ikonográfiai, teológiai, vallástörténeti háttérismerettel, ami elegendő ahhoz, hogy megértse ezt a típusú ábrázolásmódot, egy kisgyerek azonban nem valószínű, hogy összefüggésbe tudja hozni az étellel, a saját életével vagy a környezetével. Úgy hat rájuk, mondja Christine Reluts, „mint egy élettelen test, mint egy fantom a másik világból”.²⁴

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ A Heidelbergi Káté 35. kérdés-felelete.

²⁴ Idézi TSCHIRCH: i. m., 69.

A másikfajta törekvése ezzel szemben az jellemző, hogy túlhangsúlyozzák az emberi vonásokat, gyakran a banalitás határát is átlépve. Gyakori jelenség, hogy azáltal akarják közel hozni a gyerekek világához Jézus alakját, hogy mai környezetben ábrázolják, kiszakítva eredeti környezetéből. Egy kisgyerek számára azonban, aki még konkrétumokban gondolkodik és nem képes az elvonatkoztatásra, nehézséget okozhat egy ilyen anakronisztikus ábrázolás, mivel a bibliai történet nem kerül szinkronba azzal, amit lát, és fordítva, amit maga körül tapasztal, nem azonos a bibliai környezettel. Nagyobbak, kiskamaszok, kamaszok számára azonban már izgalmassá válhat egy ilyen gondolati játék.

Az emberi fantáziának ez a korlátlan szárnyalása talán arra vezethető vissza, hogy nincsenek történetileg hiteles adataink Jézus külsejéről. Sem az evangéliumok, sem a zsidó kortársak nem szenteltek ennek különösebb figyelmet. Stauffer *Jézus története és személye* című művében azt feltételezi, hogy nagy valószínűséggel Jézus nem térhetett el (külsőleg) palesztinai, zsidó kortársaitól. Ha ugyanis valami eltérés mutatkozott volna, valószínűleg nem hagyták volna szó nélkül. Különösképpen a rabbikra és tanítókra nézve voltak szigorú kritériumok és normák. Rabbiniкус meggyőződés szerint ugyanis Isten jelenlétének visszatükröződése csak magas termetű és erős emberen mutatkozhat meg. Stauffer következtetése és logikája szerint Jézus esetében is meglehetett ez a legitimáció.²⁵ Mindez azonban csak feltételezés, és nem történetileg is bizonyítható tény. Mindenesetre segíthet abban, hogy körvonalazódjon előttünk egy olyan Jézus-kép, amely szerint Jézus úgy jelenik meg (ruházata, haj- és bőrszíne, gesztusai alapján), mint aki beleillik az eredeti zsidó környezetbe, és akinek arca emberi érzéseket mutat.

A gyermekbibliák Jézus-ábrázolásainak teológiai szempontjait elemezve azt láthatjuk, hogy éppen olyan bonyolult kérdésekbe ütközünk, mint az egyház az évezredek során mindig, amikor előtérbe került az ábrázolás problematikája.

Röviden azonban azt mondhatjuk, hogy a gyerekeknek szóló ábrázolások elsődleges kritériumai a többdimenzióúság és összetettség, de semmi esetre sem a szélsőséges felfogások képviselője. Ezenkívül elengedhetetlenül fontos a különböző korosztályok fejlődési fázisainak és befogadási, értelmezési képességeinek megfelelő ábrázolási módok megtalálása.

Azért is szükséges ez, mivel, amint azt korábban is láthattuk, a gyerekek másként látják és értékelik az ábrázolásokat, mint mi, felnőttek. El kell fogadnunk és tudatosítanunk kell, hogy vannak olyan teológiai igazságok, fogalmak, összefüggések, amelyek a gyerekek számára érthetetlenek és lelkileg megterhelőek. Ezeknek a kiábrázolása is problematikus, hiszen a gyerek számára az, amit lát, konkrét információt jelent a valóságról. Ezért kell kerülni az olyan ábrázolásmódokat a gyerekbibliákban, amelyek Istent mint olyat mutatják be, aki szenvedést okozhat, vagy esetleg szenvedést akar. A Jézus-ábrázolásokkal kapcsolatban ez leginkább a passiójelenetekenl vet fel kérdéseket. Nem helyes az, ha a keresztfeszítést teljes borzalmában jelenítik meg a képeken, mivel, főként a kisiskolás korosztály számára, ez feldolgozhatatlan élményt

²⁵ STAUFFER, Ethelbert: *Jézus története és személye*, Ford. SZŐNYI György, Miskolc, [k. n.], 1996, 63–64.

jelenthet. Ők ugyanis nagyon könnyen azonosulnak a „gyengékkel”, akik keveset tehetnek azért, hogy befolyásolják sorsukat. Ha a gyerekek még keveset tudnak Jézusról és üzenetéről, akkor szenvedései láttán figyelmük halálára koncentrálódik. Ez pedig egy olyan elképzeléshez vezethet, ami teológiailag sem helyes: az tudniillik, hogy egyedül Jézus „erőszakos” halála jelenti az üdvösséget és a megváltást. Christina Kalloch javaslata szerint ennek hangsúlyozása helyett e korosztály számára megfelelőbb, ha az inkarnációs teológiára helyezzük a hangsúlyt.²⁶

Óvodás és kisiskolás korban hasonlóan gondot okozhat az úgynevezett természeti csodák megjelenítése is, mivel ezek a vallásos gondolkodásban egyfajta mágikus értelmezéssel kapcsolódhatnak össze. Annál is valószínűbb ez, mivel a gyerekekre ebben a korban fejlődéslelektanilag is a mágikus gondolkodás jellemző, ami azt jelenti, hogy a gyermek úgy véli, hogy a dolgok és jelenségek között varázslatos oksági viszony van, aminek következtében képes irányítani és befolyásolni a világot. Az evangéliumok azonban semmi esetre sem úgy mutatják be Jézust, mint egy csodatevőt, mágust, aki a csodákat öncélúan hajtja végre, hanem azokban mindig van egy magasabbrendű utalás Jézus isteni voltára, a teremtett világ Urára.

A kisgyermek számára azonban lehetetlen ez a fajta absztrakt gondolkodás, ezért mind a történetekben, mind az ábrázolásokban másra, és nem magára a csodára kell helyezni a hangsúlyt. Így például a kánai menyegzőnél (Jn 2,1-12) az öröme vagy a tenger lecsendesítésénél (Mk 4,35-41) a félelem feloldódására.

Ugyanitt kell szót ejtenünk a halottfeltámasztásokat és a gyógyításokat elbeszélő történetekről is. Számunkra, felnőttek számára egyértelmű az, hogy ezek Jézusnak a halál feletti uralmát magyarázzák, de a gyerekek még másként értelmezik ezeket. A szöveg elbeszélése és a képek által kapott információk bizonyossá tehetik számunkra azt, hogy az egy része a valóságnak, és bármikor megtörténhet újra. Éltre szóló csalódást okozhat, ha például a gyermek környezetében levő beteg vagy haldokló nem épül fel, nem történik meg a csoda.

Mindez azt mutatja, hogy az alapvető teológiai nehézségeket nem lehet feloldani színes és szemléletes illusztrációkkal, sőt adott esetben egy-egy dilemmát csak még jobban elmélyíthetünk azok által. A képek és vizuális hatások ugyanis sokkal intenzívebb hatással vannak a gyerekekre, mint a verbális információk. A számunkra „felkínált” és megjelenített bibliai illusztrációk formálják és alakítják az Isten-képet, illetve építhetik vagy rombolhatják az Istennel való kapcsolatot.

Végül, de nem utolsósorban a Jézus-képek esztétikumáról kell néhány szót ejtenünk. G. Lauge megfogalmazása szerint az igényes alkotást arról lehet felismerni, hogy többdimenziójú, azaz többféle jelentéstartalmat hordoz magában, úgy, hogy a figyelmes szemlélőből újabb és újabb reflexiót vált ki. Meghatározó emellett az is, hogy, hogyan tud egy kép egyidejűleg többféle beállítottságú nézőt megszólítani.²⁷ A gyermekbibliák Jézus-ábrázolásaira úgy kell tekintenünk, mint képzőművészeti alkotásokra, amelyeknek meg kell felelniük bizonyos esztétikai kritériumoknak is.

²⁶ KALLOCH: i. m., 88.

²⁷ Uo., 25–26.

Ez egyúttal azt is jelenti, hogy ezek a képek magukon hordozzák az alkotó stílusát, szemléletmódját, kifejezési formáit.

Szót ejtettünk már arról, hogy főként a legkisebbek kedvelik a színes, jól kidolgozott képeket és illusztrációkat, ami azonban nem adhat alapot arra, hogy értéktelen, tartalmatlan, vagy adott esetben giccses képekkel szembesítsük őket.

Számolnunk kell azzal is, hogy nem a hittanóra vagy gyermekistentisztelet lesz az első hely, ahol a gyerekek Jézus-ábrázolásokkal találkozhatnak. Gyakran a szülők, nagyszülők ízlésvilága befolyásolja a gyermek esztétikai szemléletét, vizuális fejlődését is. Ebbe beleférfhet a vásári szentképektől kezdve az igényes műalkotásokkal való találkozáson át minden. Nagy szerepe lehet azonban egy-egy lelkésznek, katechétának az igényes esztétikai szemléletmód kialakításában és a bibliai tárgyú képek értelmezésében.

Összefoglalásképpen azt mondhatjuk, hogy hitfejlődés szempontjából nem mindegy az, hogy a gyerekek milyen minőségű képekkel találkoznak. Különösen is érvényes ez a Jézus-ábrázolásokra, hiszen mindazzal, amit mi az igehirdetés által kapunk a jézusi tanításból és örömezenetből, azzal a gyerekek először képeken keresztül szembesülnek. Nem szabad tehát az ábrázolásokat „ellenségnek” tekintenünk, hanem inkább segítő eszköznek az evangélium továbbadásában. Ez azonban csak ott és akkor igaz, ahol a képeket gondos vizsgálódások és megfontolások alapján választják ki, és alkalmazzák a gyermeknevelésben és a valláspedagógiában.

ABSTRACT

Depictions of Jesus in Children's Bibles and their catechetical projections

Pictures, artworks inspired by the New Testament mainly focus on Christ, depicting the scenes of His life, or simply portraying his personality. This is understandable, as Jesus was a real man, a historical figure, in whom the invisible God's love has been revealed. But since we do not have an exact knowledge of his appearance, each historical era creates her own Christ-image, which on the one hand in line with the tradition, and on the other hand expresses the ideas of people and God of a particular period.

Although Protestant Theology relates to sacred art in an ambivalent way, and refuses the cultic usage of sacred imagery, we can see that the application of pictures is permissible in religious education. Children's Bibles, publications for the youth, and religious textbooks are colorfully illustrated, presenting biblical events and people with images. It is a fact that pictures have a more much stronger effect than verbal information, especially in childhood. Therefore, the visual representations' theological and esthetic standard is decisive, since it can advance and also block the faith development of a child.